

BERNAT SEQUERAL

Castelló de la Plana (bloc de notes, anotació manuscrita)

23 de setembre de 1972

Avui, al capvespre, m'he acostat al cementeri a certificar el meu desconcert. La meua impotència per a entendre què ha pogut succeir, quines claus poden explicar el que han vist els meus ulls i la meua ment no vol creure. Ara que recapitulo els fets del dia, ara que intento descobrir, amb la seua transcripció, alguna llum que m'oriente, no puc estalviar-me la incòmoda sensació de ser el protagonista d'una història que no em competeix, d'una trama on he anat a parar a causa d'un imprevist, d'un error que em fa romandre pres en una immensa gàbia de la qual no sé ni tan sols identificar-ne els barrots. Aquest mateix matí, davant el taüt del pare, eren dos sentiments ben comuns els que m'omplien la ment: la sensació de buit i el dolor de la pèrdua; unes hores més tard, se'ls ha afegit la confusió, el desordre. No sé si mai estem preparats per a enfrontar la mort inesperada d'algú a qui estimem, segurament no. En tot cas, l'absència i el dolor són enemics de perfils nítids, potser invencibles a curt termini, però fàcils de reconèixer. Sabem que els hem de combatre amb les armes de la paciència i del temps, que la pugna serà llarga i que segurament ens deixarà la pell marcada de cicatrius inesborrables, fins i tot d'alguna ferida que no es tancarà mai del tot. Però, enmig de l'ofuscació del present, intuïm, ni que siga molt, molt lluny, una petita espurna d'esperança. Tanmateix, el caos és el pitjor dels rivals, perquè no saps mai endevinar-li l'aparència ni tampoc les intencions. I no hi ha armes per a enfrontar un enemic invisible.

La temptativa del capvespre ha estat un intent desesperat d'introduir una mica d'ordre en els esdeveniments del dia. De conjurar el caos. Un rampell absurd, ja ho sé, per bé que, cada cop que el pensament hi requeia, intentava fer fora els dubtes a força de caminar de pressa, de fixar-me en detalls absurds que entretinguessen la ment, de repetir-me que, si més no, hi havia la possibilitat de trobar algun indici, algun fil amb què descabdellar el misteri. No m'entra al cap que s'hagen esvaït totes les pistes. M'he acostat a peu al cementeri amb la secreta esperança que el llevant suau m'oregés la ment i m'esbandís els interrogants que s'hi acumulaven. Avançava absorbt en mi mateix, en les meues passes, amb el record aturat en la visió inesperada que ens ha colpit als tres, aquest matí. Més d'un conegut amb qui he topat ha hagut de fer un esforç de veu per requerir-me. I tothom m'explica la mateixa història: que coneixia el pare, que era bona gent, tot i el caràcter aspre i el posat adust, que li sap greu i que, si necessito alguna cosa, puc comptar amb ell. Cadascú amb qui em trobo em repeteix idèntica fórmula i jo he de fer un esforç per mantenir el rostre suspès en un gest que no vol dir res, però que no delata, almenys, la profunda incomoditat de saber que no és sinó retòrica, tot plegat. Una pura convenció.

El cementeri és més enllà de la carretera general. Als afores d'una ciutat que va creixent i, en pocs anys, l'acabarà absorbint. Llavors, n'inauguraran un altre de més gran i més modern i més allunyat; amb el temps, aquest acabarà convertint-se en un destorb prescindible, en un entrebanc al progrés natural de la ciutat. Serà el moment de clausurar-lo. De remenar les tombes més antigues, d'asolar les illes de nínxols de cadàvers ja anònims, d'abatre les tàpies i talar els xiprers. De reduir la memòria de tots aquests difunts a pols. Sobre el solar, potser enlairen altres nínxols de seixanta o setanta metres quadrats on encabir les famílies del nou proletariat urbà. Em fa gràcia, la deriva del pensament.

Hi havia un trànsit dens de camions atrapats i d'obriers amb l'esguard resignat a deixar-se el temps en aquella caravana. I una

ferum oliosa, aspra, que se m'ha agafat a la gola. Que m'ha fet tossir. Per l'avinguda que du al cementeri tornaven grups de vídues amb aire d'alleujament. Les més veteranes intercanviaven confidències; alguna de més recent evocava encara el difunt. Totes elles m'han mirat estranyades. A aquelles hores, no deu ser corrent que ningú enfile, en sentit contrari, el camí del cementeri. Ningú amb intencions sanes, és clar. No havia imaginat que el meu propòsit fos tan transparent. Però no m'importava. M'acuitava una ànsia tan forta que no prenia en consideració el risc. Fos com fos, havia de constatar que les coses eren com m'havien semblat feia unes hores. O de comprovar que no. Que tot havia estat un error lamentable. Però no hi confiava.

El sol es demorava rogenic sobre les muntanyes que encerclen la ciutat i jo intentava fixar-me en els núvols, en unes llums distants, en la titil·lació d'una avioneta que virava sobre el cel de la ciutat, en una pedra tirada enmig del paviment, en qualsevol detall que m'ajudés a esquivar els dubtes. Passaven vint minuts de les vuit quan hi he arribat. Les tàpies altes evitaven que la claror tènue que encara romania viva s'estengués per l'esplanada que s'obre al davant del fossar. Ja no hi havia cap cotxe, a la zona d'aparcament. I només s'escoltava la remor ronca del ralenti dels camions i, més lluny, una sirena de la policia que m'ha deslliurat un calfred a l'estómac i m'ha eriçat la pell dels braços. He engolit saliva i m'he aturat a escoltar. L'udol es perdia cap al sud. Per sobre del mur, s'albiraven alguns núvols tacats de roig, però a aquesta banda la fosca desdibuixava els troncs dels xiprers i m'impedia discernir sinó alguns perfils boirosos. A la bossa, duia una llanterna, però encara no havia arribat el moment de fer-la servir. M'he acostat a la porta i he agafat els barrots entre les mans i he cridat suaument l'enterrador. Tal com havíem convingut.

Estava esperant-me. Diria, fins i tot, que vigilant-me. Ha sorgit de la penombra en silenci, la mirada suspicax i una espurna de contrarietat al fons dels ulls. Confiava, segurament, que hagués

repensat la decisió. Ha estirat la porta amb suavitat, i ha deixat únicament el marge just perquè pogués passar. Amb cura de no despertar cap grill, ha corregut el passador. Li ha tremolat la veu en demanar-me si n'estava segur. L'he mirat amb recel, l'esguard dur de qui no vol tornar a mamprendre converses que ja s'han substanciat. «No servirà de res», ha renegat, «però si es queda més tranquil».

Sóc de caràcter impressionable, però avui la fonda determinació que m'impulsava, la necessitat de descobrir algun detall que m'illumine uns fets que no encerto a escatir, m'ha impedit de donar ales a la imaginació. Les tombes d'aquest capvespre eren tombes i prou. Res més que això. Sense marges per a cap misteri. Amb quin misteri podia topar, de fet, de les dimensions del que m'ha impulsat a venir?

No ens ha calgut encendre la llanterna per orientar-nos entre les fileres de panteons. El meu guia, segurament, podria recórrer-lo amunt i avall amb els ulls tancats, sense cometre cap equivocació. Això penso, mentre li segueixo les passes. Obre les puntes dels peus exageradament, quan camina. S'atura a la vora de la tomba de la mare. M'he agenollat per comprovar-ho, no obstant això. He notat que somreia, un instant abans d'interrogar-me: «No es refia?». He decidit no contestar-li. Per un instant, m'he sentit ridícul. Una humitat salada m'ha començat a mullar els ulls. He agafat aire. No deixava de mirar la làpida, amb el nom de la mare. La seua fotografia pàl·lida. La remor dels vehicles atrapats en la carretera s'ha esvaït, allà dins. No s'escoltava res més que un silenci humit, dens. A mesura que la claror s'apagava, el fil prim d'una lluna modesta, a penes creixent, es feia més visible. Ja es podia percebre algun estel. «Hauríem d'enllestir», ha dit l'home. «Si és que no se n'ha tornat enrere». Entre els dos, hem desplaçat la llosa i l'hem dipositada a la vora del sot. El cor m'ha començat a bategar més i més de pressa. Ens hem situat cadascú a un lateral de la tomba. A un senyal de l'home, hem estirat la caixa i l'hem dipositada a la vora del forat. Estava suat, però només en part per l'esforç. «L'obre

vostè?», m'ha interrogat. He assentit en silenci, mentre li allargava la llanterna. M'ha costat una mica, traure el passador. He respirat fondo i m'he decidit a alçar la tapa. Amb les dues mans. Allà dins no hi havia hagut mai cap cadàver.

Edicions Bromera

CLARISSE MALLO

Castelló de la Plana (gravació)
10 de gener de 1997

La veritat fa mal, Mateu. Els periodistes ho hauríeu de saber millor que ningú. I, en contra del que pensa molta gent, no ens és de menester per a viure. Més prompte és una nosa, de vegades. Una paraula molt pomposa, una aspiració inútil de quatre idealistes com tu, fill meu, que creieu que conèixer la veritat resol tots els problemes. I no és així. Al cap i a la fi, hi ha mentides que s'han fabricat precisament per protegir-nos d'una veritat massa cruel o massa nociva. Però els joves d'ara voleu ensorrar tots els murs, sense parar compte si ens són útils o no, sense mirar si és ara el moment de fer-los caure o si resulta més oportú deixar-los drets encara un temps, fins que ja no protegissen res més que uns records florits, inofensius. No us voleu adonar del mal que podeu fer quan la veritat quede exposada al sol. Què hi guanyeu, de fer això? Conèixer la veritat? I, per a què serveix, la veritat? Per a encendre de nou els vells rancors, per a obrir una altra vegada les ferides que ja començaven a cicatritzar?

Tu no em vols creure, però l'edat et vacunarà contra aquesta malaltia, ja ho voràs. I, si insistisc tant, no és per caprici: és únicament perquè no voldria que, quan t'adones, ja siga massa tard i t'hages infectat d'un virus letal, com li va passar a Bernat. A ton pare, sí, a ton pare. No és cap afany d'amagar-te res, creu-me, el que em fa insistir perquè deixes que l'aigua del passat s'escole pendent avall. Reconec que tens dret a conèixer sobre ton pare, sobre qui van ser els teus avis i quina sort van córrer; però tu també m'has

de concedir que, com a mare, tinc dret a intentar protegir-te. I a patir per tu. I tinc por, Mateu, t'ho confesse obertament. Tinc por que, com li va ocórrer a ell, també a tu t'arrossegue aquest afany desmesurat d'arribar més enllà del que resulta prudent. La veritat pot fer més mal del que t'imagines.

Ja sé que no tinc dret d'exigir-te que em faces cap promesa, ja ho sé. Però deixa'm que et demane una vegada més que no busques més enllà de les meues paraules. Et seré absolutament sincera, creu-me. Et diré tot el que sé i et donaré alguns documents que et canviaran la visió de les coses fins a un punt que ara no et pots ni imaginar, però tu et conformaràs amb el meu relat i no aniràs a esbrinar quins cabdells s'amaguen darrere dels fils que et queden penjant. No vull que et passe com a ton pare, Mateu. No vull que t'obsedisques a perseguir fantasmes i acabes precipitant-te en el buit. No vull quedar-me sola, és que no m'entens? Només et tinc a tu i tinc por de quedar-me sola. Tan desmesurat el veus, el compromís que et demane? Ja, ja veig que no atens a raons. La veritat. La veritat. Només vols la veritat. Tota. Tota la veritat. Per damunt i tot de la salut de ta mare. Et complauré, doncs, fill meu. Et complauré. Contra la meua voluntat, però et complauré. I que Déu ens empare.

Bernat i jo ens vam conèixer a Bagnères de Luchon, ja ho saps. És una ciutat menuda d'Occitània, al sud de França, situada en un pla envoltat de muntanyes altíssimes, sempre mullada de pluja i sempre verda: quan no la cobreix una capa de neu o l'amaga un tel de boira, clar. Vas ser-hi, de menut, però no te'n deus recordar. Diuen que es va posar de moda entre la noblesa de França arran de la visita del duc de Richelieu, que hi havia anat a prendre les aigües a unes termes que ja coneixien els romans i en va parlar meravelles a la Cort, però vés a saber si tot això no és una llegenda inventada per algun veí amb ànsies de grandesa. O per algun empresari espavilat, que de tot n'hi ha. El cas és que hi abunden uns palaus de somni, això és cert, envoltats de jardins exuberants i de

fors de tots els colors que et pugues imaginar. Mon pare hi feia de jardiner i jo l'acompanyava per poder contemplar de prop aquelles cases immenses que estaven tancades la major part de l'any, però, darrere de les quals jo no veia la pudor de resclosit que devien fer, estic segura, sinó que imaginava tots els luxes que coneixia per les novel·les que prenia de la biblioteca de casa i en una de les quals, ves per on, apareixia un Richelieu, sempre tramant alguna maldat que perjudicaria la reina Anna d'Àustria. Ja ho sé, que m'he de centrar: disculpa. Mon pare hi va arribar fugint de l'exèrcit franquista. Va fer estada a Vielha, durant un temps, amb l'esperança que una intervenció d'última hora de les democràcies europees girara la sort d'una guerra que feia temps que els era desfavorable. No va ser així, ja ho saps. Quan la desfeta va ser irremeiable, va passar a França i allà va tindre la sort de conèixer *monsieur* Fremaut, que li va llogar una caseta molt menuda, als afores de Luchon, en la carretera de Saint Mamet, i li va donar feina de jardiner. Tenia molta mà per a les flors, el pare, i era treballador i honrat, així que de seguida es va guanyar la confiança del patró i també les enveges d'alguns companys, que no van deixar de tractar-lo mai com a foraster. Però ell s'ho llançava tot a l'esquena i, a mi, no deixava mai d'acollir-me amb un somriure, per més problemes que haguera d'enfrontar. Ma mare, en canvi, era filla d'una de les fleques del poble. Es deia Françoise i es van conèixer en un ball i es van haver de casar corrents perquè ella s'havia quedat embarassada de mi. Quan em posava valenta, el pare se'n reia i em contava que m'havien concebut al peu d'una cascada que en diuen la Sidonie, i que havia tret el mateix caràcter impetuós d'aquella torrentera. Sabia traure-li punta a totes les coses i, davant meu, no manifestava mai l'amargor que sentia de vore com, a la seua terra, les coses anaven de mal en pitjor.

Que si no vull que se li faça justícia, a mon pare? És clar que m'agradaria, però, a costa de què? De la teua salut i de la meua, no, Mateu. No m'interessa a qualsevol preu. Si fóra encara viu,

no et diria que no, però, ara, quina justícia li han de fer? De què li servirà que reconeguen que tenien raó, els que van lluitar per la República? De res. A ell no li servirà de res. I em fa por que, si insistiu massa a desenterrar morts, acabeu obrint, de camí, les velles ferides. De manera que preferisc deixar-ho tot com està, que cap profit no li han de fer, ni al teu avi ni a nosaltres ni a ningú, totes aquestes reivindicacions que us omplen la boca. Com més terra hi aboquem al damunt, com més colguem el passat, millor per a tots. Que no m'entens? Si hagueres passat la por que jo he passat, bé que m'entendries, Mateu, però val més que siga així. Val més que no m'entengues i que no te n'hages de penedir mai.

Luchon, en aquella època, a més de servir de residència d'estiu a les famílies més ben situades de França, començava també a ser un dels llocs pioners del turisme de la neu. Quan jo vaig nèixer, feia més d'una vintena d'anys que un tren de cremallera s'arrapava per les faldes de la muntanya i transportava els fills de casa bona a Superbagnères, una de les primeres estacions d'esquí que hi va haver a Europa. Quan el continent es va recuperar de la Segona Guerra Mundial, el negoci de la neu va començar de nou a créixer i *monsieur* Fremaut hi tenia interessos. El cas és que, durant la temporada d'esquí, mon pare, aprofitant que a penes hi havia feina de jardiner, pujava a l'estació hivernal a treballar al Grand Hôtel, un edifici immens que coronava el cim. Hi vaig començar a pujar tan aviat com vaig tindre l'edat suficient, de primer algun cap de setmana que els feia falta personal i, en tot cas, les vacances de Nadal, quan no tenia classes al *lycée* i la muntanya estava plena de visitants ansiosos de neu. Va ser allà, a la terrassa d'aquell hotel, on vaig conèixer ton pare.

Havia acabat el meu últim torn d'aquella setmana i buscava la Chantal, una vella amiga que també hi treballava i amb la qual, fins que es va morir fa una dotzena d'anys, pobreta, vaig mantindre correspondència. La millor amiga que he tingut. Havíem quedat per prendre una infusió i baixar juntes a Luchon, en la *crémaillère*.

No sé de què es coneixien, ella i Bernat, però el cas és que eren allà, drets a la vora de la barana que s'abocava sobre un panorama que sempre m'ha captivat, a mi i a tots els clients de l'hotel, que hi seien malgrat el fred i la neu a admirar la carena blanca dels Pirineus, les magnituds desmesurades d'aquelles muntanyes que no he pogut contemplar mai sense que se m'engongira el cor. Vam ser-hi, tu i jo, allà dalt, fa molt de temps, ja no te'n deus recordar. I no vaig aconseguir que t'acostares a la barana, de por que et feia. Va ser quan va morir ton pare i vaig provar de redreçar la vida a Luchon. Fugia dels mals records que m'anguniaven, de totes les preguntes que la mort de Bernat havia deixat pendents i que jo no volia que m'obsediren, però no m'hi vaig adaptar. M'irritava la pluja i m'acovardia el fred, ja veus. I sobretot m'entristia la solitud. La major part de la gent amb qui havia compartit els primers anys de la meua vida o havien marxat o no feien massa per trobar-me. Em vaig sentir sola, qui ho anava a dir. Més sola que mai. Així que, finalment, vaig decidir tornar a Castelló. Ací, almenys, mantenia viva l'amistat d'alguna gent.

Va ser l'únic hivern que vam passar a Luchon, tu i jo. Vam pujar en el telefèric fins a l'estació d'esquí i vam aguar el paisatge des de la terrassa de l'hotel. Des d'allà dalt, els núvols es poden tocar amb els dits i, si fa ras, pareix que es veuen els Pirineus sencers, cims i cims i més cims, que no s'acaben mai. La Chantal els sabia tots, els noms d'aquelles muntanyes. Li'ls havia ensenyat son pare, que n'havia pujat una bona part, segons contava ella, i coneixia no sols els noms, sinó també les dreces que menaven a cadascun d'ells i les que permetien als fugitius i als contrabandistes travessar impunement la frontera. Li'ls anava assenyalant amb el dit i li indicava quin era quin i, de tant en tant, li n'explicava l'origen del nom o li narrava vés a saber quina llegenda qui hi tenia a vore. Podia estar hores i hores xarrant de la muntanya, la Chantal. Ton pare, en canvi, era un punt tímid, d'entrada, però, quan agafava confiança, no deixava de parlar i de contar ocurrències que feien

riure tothom. Aquell dia callava i somreia, senyal que no es coneixien massa, la meua amiga i ell. Vaig dubtar d'afegir-m'hi, per por d'interferir qui sap què, però la Chantal va insistir amb gests ben enèrgics, a penes em va ataïllar, així que finalment vam seure tots tres, de cara al penya-segat. La Chantal sempre deia que ens vam enamorar en el mateix instant en què ella ens presentava, amb la carena dels Pirineus al fons, i que tots els clients que seien a la terrassa del Grand Hôtel s'havien adonat de l'inesperat trastorn que ens va afectar els dos amb la primera mirada que ens vam adreçar. Li agradava rememorar l'escena i recordar-nos la cara de babaus que se'ns va quedar, a ton pare i a mi. I, de broma, afegia que es va sentir temptada d'aplaudir i que li va estranyar que cap client dels que seien a la terrassa no s'haguera decidit a fer-ho. Tenia una gran habilitat per a imitar, pobreta. Ens fèiem un fart de riure, tots tres, d'escoltar com parodiava aquell instant. De baixada, li vaig demanar amb tant de tacte com vaig poder si sentia res d'especial per aquell turista tan graciós i ella es va riure molt i em va dir que no, que li queia bé i prou. I va afegir, burleta, que me'l podia quedar tot sencer.

Durant aquells quinze dies, frisava per acabar el torn i anar-lo a trobar a la terrassa, sempre acompanyada de la Chantal, per evitar que mon pare, que s'hi deixava caure de tant en tant, poguera sospitar que entre nosaltres hi havia res més que l'amistat entre dos joves. Com si amb una mirada no hi haguera prou, per a endevinar que ton pare i jo ens havíem enamorat perdudament! Bernat ens va confessar que no l'entusiasmava esquiar, però que el teu avi l'obligava a vindre a Superbagnères per acompanyar el fill malalt del president de la Diputació de Castelló, de qui aleshores Jaume Sequerat ja era la mà dreta. No el vaig vore mai, el fill d'aquell dirigent franquista a qui coneixeria temps després, un individu fosc que et repassava sense dissimular, amb un bigoti prim retallat per sobre del llavi que li donava un aire sinistre. Una mena de David Niven dolent. El coneixes, David Niven? Ets massa jove,

Mateu. Segons Bernat, era molt introvertit, aquell xicot, prim com un secall i de salut dèbil, tan dèbil que es va morir en pocs anys, no sé de quina estranya malaltia. No deixava l'habitació, en tot el temps que s'estaven allà dalt, i ni tan sols n'obria les cortines per contemplar la neu. O siga, que son pare el feia esquiant i ell la neu no la veia sinó des de la *crémaillère*. De fet, només arribaven a França, enviava Bernat a buscar un quiosc on comprar un bon feix de revistes eròtiques i es tancava a la seua cambra i ja no n'eixia sinó quan arribava el moment de tornar a casa. Ja pots imaginar-te què feia, en lloc d'esquiar.

Temia que mon pare no acceptara les meues relacions amb el fill d'un dels capitosts del règim que l'havia forçat a exiliar-se, per això no sabia com fer-li saber que l'estimava. Quan Bernat va tornar a Castelló, vam seguir enviant-nos cartes, però ni el pare ni la mare, quan les descobrien entre el correu del dia, van fer mai cap comentari, de manera que vaig anar ajornant el moment de plantejar-los la situació. Bernat va vindre-hi l'hivern següent, novament en qualitat d'acompanyant, i em va prometre que tornaria per Pasqua, encara que no hi haguera neu, que aleshores no era com ara, que hi ha els canons i si no en cau de natural, la hi posen d'artificial. Però va passar el diumenge de Rams i va anar avançant la setmana i Bernat no donava senyals de vida. Jo no deixava de buscar raons per a justificar aquella absència inesperada, però, en el fons, temia que la distància i el temps hagueren refredat l'amor que Bernat sentia per mi. Que m'haguera oblidat, que haguera conegut alguna xica a qui poder festejar cada dia i acompanyar la vesprada dels dissabtes al cinema i traure a la pista els dies de ball. Al cap i a la fi, pensava, les dues vegades que havia vingut era com a assistent d'aquell individu malalt. Però ara era diferent. Ara havia de fer quilòmetres i quilòmetres per una núvia llunyana a qui a penes havia vist durant tres o quatre setmanes en dos anys. Hi havia la correspondència, sí, i en ella Bernat no deixava de declarar-me que m'estimava cada dia més i que esperava ansiós el

moment de tornar a tindre'm entre els braços. Però jo ja dubtava si era possible mantindre viu un amor a base únicament de cartes. Feia deu o dotze dies que havia passat el diumenge de Pasqua i jo no m'acostumava a la idea de no tornar a vore ton pare, a no saber més d'ell. A estones, m'estranyava el seu silenci i temia que li haguera passat alguna cosa, que haguera caigut malalt o vés a saber què i, aleshores, estava temptada d'escriure-li, com m'aconsellava la Chantal, però, al mateix temps, pensava que simplement m'hauria oblidat i la por al ridícul m'impedia fer el primer pas i decidia esperar uns dies més. Em sentia sola, molt sola, sense notícies d'ell i, cada vegada que aguaitava per la terrassa del Grand Hôtel, sentia temptacions de deixar-m'hi anar pendent avall i acabar el neguit i la pena que m'omplien les hores. Mals pensaments i prou, en definitiva, que ja ho saps tu, que no he sigut mai prou valenta per a adoptar una decisió tan greu.

Finalment, va arribar carta de Castelló. Aquell dia havia baixat plorant de l'estació d'esquí. Duia els ulls tan rojos que el mateix revisor em va demanar si podia fer alguna cosa per mi. Suppose que la mare ja feia dies que m'ho devia notar, perquè la carta reposava sobre la tauleta del rebedor, el primer lloc on posaves la vista quan entraves a casa. La vaig agafar amb el cor a cent i, prement-la contra el pit, vaig refugiar-me a l'habitació sense a penes dir-li res a la mare. Em moria de ganes d'obrir-la i, al mateix temps, em feia por, molta por. Estava segura que en aquelles ratlles que s'amagaven a dins del sobre, Bernat em comunicaria que el nostre amor no era possible, que la distància constituïa un mur insalvable i que no li guardara rancor. Ja saps com sóc de pessimista, no té'n rigues. Vaig estar una bona estona asseguda al llit, amb la carta entre les mans, sense decidir-me a obrir-la. A la fi, vaig trencar el sobre. En unes poques ratlles, Bernat m'explicava que feia uns quants dies que se li havia mort la mare, en un accident de trànsit, i que no havia tingut cor de viatjar, en aquelles circumstàncies, tot i que potser em necessitara més que mai. I que perdonara la dilació a escriure

que segur que m'havia fet passar moments d'incertesa. El vaig perdonar, és clar. I encara li vaig contestar que no tenia importància; que, segura com estava d'ell, havia pensat que algun inconvenient greu li impedia de vindre i que, si havia patit, era tan sols per si li havia passat alguna cosa. I que sentia molt la mort de sa mare i que tenia moltes ganes de voré'l. No vaig ser prou valenta de confessar-li que m'havia sentit malament, molt malament, que m'alçava tots els matins sense ganes de viure i que cada hora em pesava com si la muntanya sencera m'haguera caigut al damunt i que, ni que fóra en forma de simples pensaments, a la mateixa terrassa on ens havíem conegut, havia sentit per un instant la temptació de la mort. No vaig ser prou sincera per a recriminar-li que no li hauria costat gens escriure'm de seguida, ni que fóra quatre ratlles mal endreçades, i jo m'hauria quedat tranquil·la, o enviar-me un telegrama. No vaig tindre valor d'exigir-li que no em deixara mai més sola. No seria l'última vegada que ton pare em desemparava, ja ho saps, però aleshores no podia saber com anirien les coses. Que diferent seria el món si sabérem llegir en el present els indicis que ens avancen el que vindrà.

Bernat va vindre a Luchon l'estiu següent, ja sense el fill d'aquell capitost, i no sé amb quina excusa va convèncer el teu avi. Potser la de celebrar que, aquell curs, havia acabat la carrera de periodisme amb unes notes excel·lents. Però no va pujar a allotjar-se al Grand Hôtel de Superbagnères, tot i que el teu avi li'n pagava l'estança perquè poguera alternar amb els joves més ben situats de tot Europa, sinó que va llogar cambra en una pensió que hi havia a la *rue Soulerat*, a dues cantonades de casa, i que regentava *madame Saget*, una coneguda de mon pare. Aquells van ser uns dies magnífics. Passejàvem agafats de la mà sota els til·lers de l'Allée d'Etigny fins a l'edifici sumptuós de les Termes i ens assèiem a la vora del Lac des Quinconces i ens besàvem en algun racó del jardí immens, sota la copa altíssima de les sequoies, i les hores corrien a una velocitat que no he sentit mai més. Els mesos d'absència i la

sensació que aquell era un parèntesi molt breu ens precipitaven a abraçar-nos i a besar-nos sense parar massa atenció a les mirades que ens pogueren descobrir. Érem tan feliçment inconscients que una nit, aprofitant que *madame* Saget dormisquejava, vam colar-nos tots dos a la cambra de la pensió. Encara m'entren calfreds, quan pense què hauria succeït si, per una d'aquelles, a l'ama li haguera vingut al cap d'obrir-ne la porta.

Més endavant, Bernat venia a Luchon cada vegada que el treball al diari li deixava un forat suficient. I el teu avi, invariablement, li abonava feliç els diners de l'estança. Segur que pensava que el propòsit de tants viatges no podia ser altre que festejar la filla d'una d'aquelles famílies principals que s'havien fet construir una mansió al *boulevard* d'Edmond Rostand i que, durant l'època de neu, llogaven habitació al Grand Hôtel perquè els seus fills es pogueren llançar una vegada i una altra pels pendents d'aquella estació d'esquí. Coneixent-lo, posaria la mà al foc que, a poca ocasió que tinguera, no deixaria passar l'oportunitat d'esmentar, amb un somriure bufat al rostre, que no li importaven els diners a canvi que el seu fill esquiara a la millor estació d'Europa i s'allotjara en el mateix hotel on hi havia la *crème de la crème* de la burgesia francesa. No podia imaginar que, en realitat, Bernat s'empassava quilòmetres i quilòmetres per festejar la filla d'una flequera de Luchon i d'un gallec exiliat que no se'n penedia, d'haver combatut per la República, els dos tan pobres que, en lloc d'habitar un palau, vivien en un pis llogat de la *rue* de Paul Boileau on s'havien hagut de mudar arran del meu naixement perquè, a la caseta on mon pare vivia pràcticament de franc, no cabíem els tres. Estic convençuda que, quan ho va saber, la decepció encara el va predisposar més en contra meua. Que, més encara que la meua família, que també, li va pesar la sensació d'haver fet el ridícul. Després d'haver-se vanagloriat davant de tothom de propiciar que el seu fill passara les vacances al mateix lloc que les filles de les millors cases d'Europa, havia de ser molt complicat provar d'explicar per

què, al final, Bernat havia escollit per a casar-se la filla d'un exiliat més pobre que les rates.

Si a Bernat li va resultar difícil, sincerar-se davant de son pare, jo també temia l'instant d'introduir-lo a casa, però em vaig haver de fer l'ànim. Potser els nervis em van emboirar les idees, perquè, ara que ho pense, no me'ls imagine posant-hi objeccions a la meua voluntat, i menys encara en aquella matèria. Efectivament, no els vaig vore mai tan predisposats a causar una bona impressió com durant aquell primer dinar que hi vam fer tots quatre a casa. Mon pare s'esforçava a menjar com el més primmirat dels burgesos de les novel·les que llegia aleshores, acabats d'enriquir i ansiosos de ser acceptats en les estances més nobles; ell, que sempre es tallava els espaguetis a bocins menuts i repelava els ossos amb els dits. La conversa ni tan sols va arribar a fregar les qüestions més delicades. Vam enraonar de l'esquí, al qual Bernat s'havia acabat aficionant, i del turisme, que començava a moure's per tot Europa, i també de literatura, a la qual tots quatre érem addictes, i de la feina de periodista, sobre la qual no podia parlar sense que el desbordara la passió, i de moltes coses més. Bernat ens va contar que vivia a Castelló, on s'havien traslladat feia uns quants anys, quan ell era menut i son pare va entrar a treballar a la Diputació, però que eren de Peníscola, una ciutat on mon pare havia sentit a dir que hi havia un castell dins de la mar. A Castelló, ens va contar Bernat, tenia també la seu l'empresa de construcció que el teu avi i un soci havien fundat i que començava a edificar els primers blocs d'apartaments vora les antigues vil·les d'estiu d'un poble veí, Benicàssim, que tenia una platja que no s'acabava mai, d'una arena finíssima i unes aigües molt tranquil·les. Si tot anava bé, tenien pensat de construir-hi un hotel i més i més apartaments que atraurien centenars de turistes, tot i que d'un caràcter més popular, en principi, que els que omplien les cambres del Grand Hôtel.

Quan se'n va tornar a la pensió, després d'una llarguíssima sobretaula, vaig abraçar la mare i vaig penjar-me del coll del pare i

vaig omplir-li la cara de besos. Plorava a raig, de tan contenta que estava. Li vaig confessar que temia que no l'acceptaren, a causa de la col·laboració de son pare amb el règim de Franco. Aleshores, ell em va dir que no era ningú per a interferir en els afers del meu cor, i que les circumstàncies que l'havien conduït a França i les seues opinions polítiques, per més que les considerara justes, no podien condicionar-me la felicitat. L'única cosa, va afegir somrient, era que, si em casava a Espanya, no podria acompanyar-me de braçet. Però ho faria amb el pensament, i tant d'esment hi posaria, que jo l'hauria de sentir igual com si estiguera a la vora. A la vesprada, havíem de pujar els dos a Superbagnères, on començàvem a treballar en el torn de la nit. Asseguts a una bancada de la *crémaillère*, mentre perdia la mirada en els espadats coberts de neu, em va contar per primera vegada la seua història, de la qual jo no coneixia sinó escenes aïllades que, de tant en tant, li venia de gust recordar. En acabant, ens vam abraçar, tots dos, i em va mirar molt fixament i em va demanar que li fera una promesa. El vaig fitar confosa, amb un punt de temor brillant-me als ulls, com ell em va dir després. Però no podia fer res més que accedir, així que vaig insinuar, amb el cap, un gest d'assentiment. Només em demanaria una cosa, només una, però volia que m'esforçara a complir-la. D'acord? Sí, vaig titubejar. Que mirara de ser feliç, per favor. Molt, molt feliç. Tant com poguera.

A la cara va esclatar-me un somriure ple. En aquell moment, estava segura que res no podia impedir que es complira el desig del pare. Era ingènua, molt ingènua, i pensava que la vida és un camí que sempre tira cap avall, dolçament cap avall, sense dificultats insalvables, sense ensurts. No sabia res de la vida, fill meu. No coneixia el dolor ni la pena ni la por. No sabia res i vaig somriure confiada i feliç, agraïda per la generositat del pare. No m'ho hauria cregut, si m'hagueren dit que, uns pocs anys després, només uns pocs, ja no trobaria ni una sola raó per somriure.

MATEU SEQUERAL

Castelló de la Plana (dietari)

28 de setembre de 1996

Sempre he pensat que hi ha històries que, tot i que no en siguem conscients, se'ns queden a dintre, ajupides rere el gruix vegetal d'uns records descuidats, adormides com el cos hivernal d'un vell amfibi que esperava l'escalfor sobtada d'uns mots que no sap si arribaran mai. I que algun dia, tard o d'hora, s'hi presenten. Inevitablement. Una vesprada de maig, la veu del director em va despertar la vella història que havia llegit temps enrere i que, des d'aleshores, m'havia reposat silenciosa en el fons de la memòria. Una vella història –més aviat una simple escena– que va colpir-me, quan la vaig conèixer, però el fil de la qual mai no vaig tenir ocasió d'estirar.

A penes em mirava, el director, aquella vesprada: no era freqüent que reparara en els subordinats i jo era simplement un becari. I s'explicava de manera tan imprecisa com sempre, potser perquè, com es comentava entre els redactors, rara vegada sabia què volia. Tanmateix, conservava íntegre el posat autoritari de qui ha estat educat per impartir ordres a tort i a dret, sense atendre a raons subalternes que ni tan sols s'entretenia a considerar. Sovint, incorria en contradiccions que provocaven que la redacció s'inundara de petites rialles clandestines, de colzades còmplices, a vegades també d'algun enuig, sobretot entre nosaltres, els becaris, i entre els periodistes més joves, aquells que encara covaven aspiracions de glòria reportera o il·lusions de justícia. Corria la veu que, al director, se li havia de fer veure que l'escoltàvem, però que no resultava imprescindible atènyer-se estrictament a les instruccions que impartia. Simplement,

calia aparentar que les seguïem i confiar la resta a la mala memòria que tothom li imputava. I no dic que no funcionara, l'estratègia, tot i que, aleshores, encara no gosava de posar-la en pràctica.

M'havia convocat al despatx el timbre sec d'un telèfon i un mot tallant: «Vine». Vaig anar-hi volant, però una indicació rotunda de la secretària va forçar-me a parar en sec: «On vas tan de pressa, innocent? Que no saps les normes, encara?», semblava voler dir aquell somriure burleta. Vaig endevinar que guaitava amb discreció un rellotge que reposava, estratègicament situat, a la vora de l'ordinador. Cinc minuts més tard, una segona indicació, igualment indiscutible, va informar-me que la pista era lliure. Vaig tocar suaument a la porta, vaig entreobrir-la i, guaitant el cap, vaig demanar si podia entrar. El director no va contestar, però els gests enèrgics de la secretària van forçar-me a passar: «No t'he dit que entres? No n'aprendràs mai!», semblava reconvenir-me amb el rictus enutjat del rostre.

Vaig avançar cautelosament i vaig plantar-me davant de la taula. Tret de casos excepcionals, mai no invitava a seure un redactor. Als becaris, ni tan sols ens mirava. Semblava capficat en un document que de seguida vaig adonar-me que estava escrit en anglès, un idioma del qual no n'entenia un borrall. Però sempre actuava igual, sempre feia esperar tothom, amb una excusa o altra, de primer a fora del despatx i després a dintre, per si de cas oblidàvem que el seu temps era més valuós que el nostre. Era la seua manera d'establir, des del principi, les distàncies que el separaven de la resta de mortals, una mena de ritual que volia deixar clar, des d'abans d'obrir la conversa, que el seu parer era incontestable, que no hi havia lloc ni tan sols per a matisos. Va començar a parlar abans d'alçar els ulls del paper.

—Estem a dos mesos curts del 18 de juliol, saps què significa, això?

Una mirada penetrant va topar un segon a penes amb els meus ulls desconcertats. El somriure tènue devia voler significar que li

semblava ocurrent, la pregunta. No vaig intentar trobar la resposta ni ell em va donar marge, tampoc:

–Aleshores farà cinquanta-no-sé-quants anys de l'Alçament Nacional.

Vaig reparar en el concepte que havia fet servir, però no vaig gosar obrir la boca.

–Vull que prepares un suplement especial sobre la Guerra Civil i els primers anys de la postguerra. Res de dades històriques, que això ja ve als llibres. Anècdotes, vull anècdotes amb un fort component emocional. D'ací i d'allà. Bèl·liques i no bèl·liques. De la capital, però també dels pobles. Dels nacionals i dels rojos, tot ben equilibrat. Que ningú no diga que prenem partit. Vull històries amb contingut humà i, si és possible, contades pels mateixos protagonistes. Treball de camp, m'entens? Treball de camp. Entrevistes, moltes entrevistes. Ja ho adobarem amb tres o quatre articles dels col·laboradors habituals i d'algun historiador que em vinga al cap. I fotos. Vull fotos dels testimonis. De velles, però també d'actuals, per comparar com era aquella gent i com és ara. Que t'acompanye un fotògraf. I, si en conserven d'antigues, mira que te les deixin. De franc, això sí. Si volen contrapartides, els pots prometre un exemplar quan publiquem la foto, com a màxim. Amb això solen tindre'n prou. Però si te la donen de franc, no cal que et comprometes a res. Un diari més que vendrem.

Aleshores, com un llampec, va venir-me al cap aquella anècdota que havia llegit feia temps en un llibre de Miguel Delibes: la conquesta del diminut arxipèlag de les illes Columbretes per un estol imponent de creuers i de destructors franquistes. O nacionals, que en diria el director. Una novel·la de la qual ni tan sols recordava el títol, però que devia reposar en una lleixa de la llibreria de casa. La tornaria a llegir, perquè ja no recordava sinó vagament l'escena: les figures ancianes de dos faroners esporuguits enarborant una bandera blanca davant dels canons, exageradament nombrosos, que semblaven voler afusellar uns

illots indefensos. Remenaria el que calguera per trobar algun testimoni d'aquell episodi insòlit: els faroners, si encara vivien. El meu olfacte de periodista acabat d'eixir de la facultat va ensumar que allà hi havia la llavor d'un bon reportatge. Aleshores vaig contradir el que m'havia ensenyat l'experiència d'unes poques setmanes a la redacció de *L'Herald*.

—Que curiós, ara que ho diu em ve al cap...

El director va mirar-me amb ulls buits i la boca travessada d'un rictus de cansament. Mentre iniciava la frase, va posar-se a marcar un número de telèfon, segurament imaginari, i jo vaig callar, aclaparat per una immensa sensació de culpa.

—Posa't a treballar de seguida. Demà no hi seré. Però vull una relació de possibles entrevistats damunt de la taula per a despúsdemà a primera hora. Au, a la feina.

En tota la vesprada no vaig ser capaç de cabdellar amb traça el fil de cap notícia. Vaig enllestir com vaig poder els quatre breus que em restaven, vaig redactar gairebé de memòria l'entrevista que m'havien encomanat de fer-li a un cobrador del peatge de l'autopista (*A peu pla*, es deia aquella secció) i, tocant les onze i mitja, entrava a casa. Com sempre, la mare m'havia esperat per sopar. Vaig protestar, també com sempre. Va demanar-me com m'havia anat i va murmurar que aquell no era horari per a una persona, que el cos ha de respectar una pauta per alimentar-se i descansar i que, si no s'observa, en poc de temps es noten els efectes.

—No sigues exagerada, mamà. I no cal que me l'escalfes, el sopar, que encara vull mirar unes coses abans d'anar-me'n a dormir.

No va fer-me cas. Vaig menjar a corre-cuita, cremant-me la llengua amb les patates brusents, donant-li voltes al títol de la novel·la on havia llegit aquell fragment que no em venia al cap, responent mecànicament a les preguntes que em feia la mare. El neguit m'impulsava les barres i engolia el menjar sense a penes mastegar-lo.

—Encara t'ha de fer mal, Mateu.

Al poc de temps, ja remenava entre els llibres. De Delibes, en teníem tres, de novel·les, arrenclerades a la balda superior de la llibreria, entre *Robinson Crusoe*, de Defoe, i *Temps difícils*, de Dickens; no era mala companyia. Vaig cercar el tamboret i els vaig prendre: *Las ratas*, *Los santos inocentes* i *La hoja roja*. No em sonava haver-hi llegit la història que havia recordat de sobte. Vaig mirar-ne els textos de la contracoberta, vaig fullejar-los: efectivament, no semblaven el que buscava. Potser s'havia extraviat en un lloc que no li corresponia o potser, contra el que jo creia, l'autor no en fóra Delibes. Un a un, vaig repassar els llocs dels llibres del prestatge superior: no hi era. Ni tampoc entre els de l'inferior ni, finalment, entre els ocupants de les tres línies restants. Allà no hi havia cap altra novel·la de Miguel Delibes. Vaig prendre el quadern on registrava tots els títols que adquiria. Si, efectivament, l'havia comprat, allí hi devia haver l'anotació pertinent. Sota la pestanya de la D s'estenia una llista de llibres ordenada segons la data d'adquisició. Hi havia els tres que havia trobat i encara un quart, *El hereje*, que tampoc no es trobava al prestatge, però que la mare m'havia dit que pensava deixar a les amistats. Curiosament, aquest títol no l'havia registrat jo. I encara més: abans d'anotar la referència, el paper havia estat raspat per eliminar-ne una d'anterior. No recordava haver fet cap esmena com aquella, però, amb tot, no m'imaginava la mare alterant-me un registre que sabia que jo portava amb tanta cura. Però, i si no havia estat ella, qui hi havia posat les mans?

Vaig demanar a la mare, que capcinejava davant del televisor, si sabia res d'aquella anotació. Em va semblar que la incomodava, la pregunta. Va negar que recordara el llibre que buscava i també que haguera fet cap correcció al registre. I va demanar-me l'hora:

—No sabia que fóra ja tan tard. Me'n vaig a dormir. I tu, no tens son?

Vaig besar-la a la galta.

—Em quede una mica. Bona nit.

Mentre se n'anava, vaig demorar-me una mica a contemplar-la. Mai no s'havia permès de mostrar-se'm feble. Davant meu, s'empassava sempre la tristor que li corcava l'ànim i lluía un somriure franc i m'amanyagava els cabells amb els dits, que feien una olor fresca de crema hidratant, i evocava les rondalles occitanes que li contava la seua àvia materna i em feia sentir estalvi de qualsevol dissort. En canvi, feia uns mesos que la veia disminuïda, irritable, trista. Com si començara a percebre que ja no m'era tan necessària, com si intuïra que l'ocell no tardaria a volar del niu i haguera dimitit de totes les defenses que abans, si més no en presència meua, impedièn que la pena li aflorara al rostre. I em semblava que el record del pare li era més present que mai, com si, per fi, li fóra permès d'abandonar-se lliurement al dolor. Feia un temps que no era estrany trobar-la amb la mirada perduda en qui sap quin moment del passat, evocant potser els instants dolços d'un amor que la mort havia estroncat massa prompte.

Recorde una visita de Garcieta, un periodista amic del meu pare que aleshores era company meu al diari. Li va fer notar a la mare que no hi havia cap retrat del pare en tota la casa i li va demanar si encara li dolia tant el seu record. Jo devia tenir sis anys, a tot estirar, i jugava a la cambra veïna, però sempre que parlaven del meu pare em quedava quiet, escoltant, potser perquè ella sempre defugia les preguntes que jo li feia sobre aquella qüestió. No era la primera vegada que una visita s'interessava per la manca de fotografies del pare. Ella sempre contestava que, en contemplar-les, no podia estalviar-se les llàgrimes i que no volia educar-me en l'enyor i en la tristesa, que no volia que el record del pare m'enterbolira una vida que tots dos havíem d'aprendre a enfrontar sense la seua ombra protectora. Que estava segura que el meu pare hauria aprovat la seua decisió. I que, cada nit, en la solitud de la cambra, es deixava anar en plors, però que, l'endemà, quan es llevava, ho feia disposada a no cedir, si més no en presència meua. Aquell dia, però, la resposta va ser una altra:

—No podré perdonar-lo mai, Garcieta. Ni que visca mil anys.

Encara recorde aquelles paraules com si les acabara de pronunciar. Més endavant, vaig comprovar que guardava en un vell bagul els retrats, carpetes plenes de papers del pare i una vella caixeta de fusta rosa que no sé què contenia, i que a mi, des que la vaig descobrir, sempre m'havia fet gràcia que me la regalara. Devia ser l'únic caprici que ella, que me'ls satisfieia tots, em va negar. Havia sigut del meu pare, argüia, i, quan ella es morira, l'heretaria jo. El pany d'aquell bagul estava tancat amb clau i jo sempre havia pensat que era per evitar que hi tafanejara. Per què, si no, l'havia de tancar?

Vaig repassar totes les cambres de la casa, buscant la novel·la de Delibes, i, en contemplar el bagul, vaig comprovar si encara el tenia tancat. Així era i, tot i que no vaig poder evitar que em vinguera a la ment la idea d'obrir-lo, vaig acabar descartant-la. La recerca va ser infructuosa. Els únics llibres que hi havia fora de la llibreria eren de Jordi de Sant Jordi i de Cernuda i els havia desat jo mateix, un a cada bany. Una mania com una altra, la de llegir poesia mentre el cos s'aplica a certs menesters que no ve al cas de concretar.

Vist el tomb que prenia la situació, i el neguit que s'apoderava del meu ànim, vaig decidir que calia armar-se de paciència. Vaig repassar per tercera vegada els lloms de tots els llibres, així com, pàgina a pàgina, totes les entrades del registre. Una vegada comprovat que, efectivament, tan sols constaven aquells quatre títols de Delibes, vaig decidir revisar la documentació que havia anat acumulant en els cinc anys de carrera universitària, les curiositats que arxivava en una caixa, les nombroses carpetes on anava desant col·laboracions esporàdiques, fulls informatius, notes de premsa, tríptics d'exposicions i tot el paperam que, pensava, algun dia em podia fer profit. Passava de les tres quan vaig topar amb les anotacions d'una entrevista que havíem fet a un vigilant del Parc Natural de les illes Columbretes per a la revista de la facultat. Es deia Javier Martínez. Era guarda de l'arxipèlag, tot i que aspirava

a guanyar-se la vida com a pintor. L'havíem anat a veure un grup d'estudiants. Vam fer unes cerveses i ens va parlar de la vesprada que es va llançar a la mar entre un estol de dofins, de les nits diàfanas a l'illa Grossa, la major de les Columbretes, dels xiscles de les gavines a la llum del capvespre i d'algunes històries de pescadors. Enmig, va citar Delibes, i ens va contar l'episodi que narrava en una de les novel·les que havia escrit. Recorde que en duia una fotocòpia entre els papers que vessaven d'una carpeta amb el logotip del parc. Ens la va llegir, amb una dicció profunda i una devoció apassionada. I diria que n'havia anotat el títol i que l'havia anat a buscar a la llibreria. Però en els apunts que conservava no n'hi havia cap referència. Ara ja dubtava si vaig comprar-lo mai o si, simplement, vaig llegir les fotocòpies que traguéva Martínez, de les quals tampoc no hi havia còpia en la documentació que havia conservat. No era capaç de precisar més. En tot cas, estava segur que el passatge que transcorria a l'arxipèlag era breu, molt breu, a penes mitja dotzena de pàgines. La mitja dotzena de pàgines que em calien, però, per començar amb unes mínimes garanties d'èxit el reportatge. Vaig comprovar que conservava el telèfon d'aquell guarda. Tanmateix, no era hora de telefonar a ningú.

—Què fas encara despert? —va sorprendre'm la veu de la mare.

M'interrogava des de la porta, amb els ulls amarats de son.

—Ja acabe, mamà. Necessitava comprovar uns detalls per al reportatge que m'han encomanat. És sobre les Columbretes, saps?

El gest se li va contraure i va restar un instant en silenci, com si la darrera frase que havia escoltat li costara de pair. Però jo no vaig saber llegir què s'amagava darrere d'aquella reacció preocupada.